Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences
Hosted online from Toronto, Canada.
Date: 5th December, 2024
ISSN: 2835-5326 **Website:** econferenceseries.com

AHOLI DAROMADLARI ULARNING MANBALARI VA O‘ZGARISH XUSUSIYATLARI

Toshtemirov Sh.
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

E- Conference Series
Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings
E- CONFERENCE SERIES

Aholi daromadlarini oshirish orqali kambag‘allikni qisqartirish iqtisodiyotning fundamental asoslarini rivojlantirishdagi ustuvor maqsadlardan biri bo‘lgani kabi, Yangi O‘zbekistonning ham iqtisodiyotni rivojlantirishdagi maqsadlari aholi daromadlarini oshirish orqali ularning iste’mol darajasini oshirishga qaratiladi. Keyingi yillarda aholi daromadlarini oshirish, qo‘shimcha daromad olish imkoniyatlarini ko‘paytirish maqsadida ularga turli iqtisodiy va moliyaviy imtiyozlar ajratish, kasbga yo‘naltirish va malakasini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev “Aholini yuqori mehnat daromadlari bilan ta’minlash, ularning ijodiy va kasbiy o‘sishi uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda ijtimoiy liftlarni shakllantirish lozim. Barcha sa’y-harakatlarimiz zamirida bitta maqsad – fuqarolarning real daromadlari va real oylik maoshlarining inflyasiya darajasiga qaraganda tezroq o‘sib borishini ta’minlash turibdi”[1] deb, ta’kidlab o‘tgan. Shu jihatdan aholi daromadlari, ularni shakllantirish va oshirish imkoniyatlari bugungi davom etayotgan pandemiya sharoitida o‘ta dolzarbmasalalardan hisoblanadi.

Aholi daromadlariga bo’lgan yondashuvlar bo’yicha bir necha olimlar akademik Q.X.Abdurahmonov[2], prof. Sh.Shodmonov[3], , X.S.Muxitdinov[4], va B.K.G‘oyibnazarov[5], A.O‘lmasov va A.Vahobovlarning[6] ilmiy izlanishlar olib brogan.

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi ““O‘ZBEKISTON — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni
[2] Abduraxmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2019. 357-b.
[3] Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti DUK, 2021. 630 bet.
[4] Muxiddinov X.S. Hudud aholisi turmush darajasini oshirish va ijtimoiy rivojlanishini modellashtirish. Monografiya. T.: “FAN”, 2009. 12 b.
[5] G‘oyibnazarov B.K., Turg‘unov T.S. O‘zbekistonda uy xo‘jaliklari daromadlari va xarajatlarining statistik tahlili. //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. 2018. № 3, may-iyun, 5-b.
[6] O‘lmasov A., Vaxobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2014

E- Conference Series
Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings
E- CONFERENCE SERIES

Jamiyat a'zolari daromadlari darajasi ular turmush farovonligining muhim ko'rsatkichi hisoblanib, shu bilan birga alohida shaxslarning dam olishi, bilim olishi, sog'lig'ini saqlashi, eng zarur ehtiyojlarini qondirishi imkoniyatlarini belgilab beradi. Aholi daromadlari darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar orasida ish haqidan tashqari chakana narx dinamikasi, iste'mol bozorining tovarlar bilan to'yinganlik darajasi kabilar muhim o'rin tutadi.

Aholi daromadlari darajasiga baho berish uchun nominal va real daromad tushunchalaridan foydalaniladi[7].

Nominal daromad – aholi tomonidan ma'lum vaqt oralig'ida olingan daromadlarining pul ko'rinishidagi miqdori.

Real daromad – aholining ixtiyorida bo'lgan daromadga sotib olish mumkin bo'lgan tovar va xizmatlar miqdori. Ya'ni, real daromad aholining ixtiyorida bo'lgan daromadning xarid quvvatini bildiradi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida aholi daromadlari tarkibida qator o'zgarishlar sodir bo'ldi. **Birinchidan**, daromad shakllari o'zgardi, ya'ni uning an'anaviy turlari (ish haqi, pensiya, nafaqa, stipendiya) qatoriga mutlaqo yangilari – tadbirkorlik faoliyatidan, (ko'chmas) mulkdan, qimmatli qog'ozlardan, chet el valyutasidan keladigan daromadlar qo'shildi. **Ikkinchidan**, daromadlarning tarkibiy qismlari miqdor va sifat jihatidan o'zgardi, bu borada fuqaro ixtiyoridagi haqiqiy daromadlar, to'planish va ajralish koeffitsienti, daromad tanqisligi, tirikchilik minimumi, qashshoqlik darajasi, oila pul daromadlarining xarid qobiliyati kabi tushuncha va kategoriyalar paydo bo'ldi. **Uchinchidan**, daromadlardan foydalanishning yangi yo'nalishi paydo bo'ldi: majburiy to'lovlar va badallar, chet el valyutasi, qimmatli qog'ozlar va shaxsiy mulkni sotib olish uchun xarajatlar, tijorat banklariga qo'yilmalar shular jumlasidandir.

Aholi daromadlari o'sishiga mutanosib ravishda iste'mol talabi ham ortib bormoqda, bu iste'mol tovarlari ishlab chiqarish va chakana savdo aylanmasida o'z ifodasini topmoqda. Xususan, 2023 yilda iqtisodiyotda iste'mol tovarlari ishlab chiqarish hajmi 7,3 foizga, chakana savdo aylanmasi esa 9,1 foizga o'sgan.

Davlat xarajatlarining yuqori sur'atlari, transchegaraviy pul o'tkazmalari va iqtisodiyotga kreditlarning jalb qilinishi yil oxirigacha yalpi iste'mol va iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi omillar bo'lib qoladi.

[7] Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti DUK, 2021. 630 bet.

Aholining umumiy daromadlari doimiy yoki takrorlanuvchi xususiyatga ega bo‘lgan, yillik yoki undan kam vaqt oralig‘idagi davrda uy xo‘jaligi yoki uning alohida a’zolariga tushadigan pul va natura shaklidagi tushumlardan tashkil topadi.

1-jadval.O‘zbekiston Respublikasida aholi umumiy daromadlari tarkibi va o‘tgan yilning mos davriga nisbatan o‘sish sur’ati
(2023 yil yanvar-iyun holatiga)[8]

Ko‘rsatkichlar	Jamiga nisbatan, % da		O‘sish sur’ati, % da
	2022	2023	
Umumiy daromadlar – jami (I+II)	100	100	118,3
I. Birlamchi daromadlar	70,6	71,5	119,8
I.1. Ishlab chiqarishdan olingan daromadlar	68,3	68,8	119,3
I.1.1. Mehnat faoliyatidan olingan daromadlar	61,3	61,9	119,4
I.1.1.1. Yollanma ishchilarning daromadlari	28,4	29,2	121,3
I.1.1.2. Mustaqil ravishda band bo‘lishdan olingan daromadlar	32,9	32,7	117,6
I.1.2. Shaxsiy iste’mol uchun o‘zida ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlar	7,0	6,9	118,5
I.2. Mol-mulkdan olingan daromadlar	2,3	2,7	134,3
II. Transfertlardan olingan daromadlar	29,4	28,5	114,7

2023 yilning yanvar-iyun oylarida aholi umumiy daromadlarining 71,5 % ini birlamchi daromadlar tashkil qilgan bo‘lsa, 28,5 % transfertlardan olingan daromadlar hissasiga to‘g‘ri keldi.

2023 yilning yanvar-iyun oylarida aholi umumiy daromadlarining katta qismi yollanma ishchilarning daromadlari va mustaqil ravishda band bo‘lishdan olingan daromadlarni o‘z ichiga olgan mehnat faoliyatidan olingan daromadlardan (jami aholi umumiy daromadlarining 61,9%) shakllandi, hamda nominal o‘sish sur’ati 2022-yilning mos davriga nisbatan 119,4 % ni tashkil etdi.

Aholi umumiy daromadlari tarkibida shaxsiy iste’mol uchun o‘zida ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlarning ulushi 6,9%, mol-mulkdan olingan daromadlarning ulushi 2,7%, transfertlardan olingan daromadlar ulushi 28,5% ni tashkil qildi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda aholi daromadlarining oshirishi bir tomondan, aholining turmush farovonligini yaxshilashga qaratilgan bo‘lsa,

[8] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. www.stat.uz

E- Conference Series
Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings
E- CONFERENCE SERIES

ikkinchi tomondan, aholi daromadlari o‘rtasidagi farqli jihatlarini kamaytirishga qaratilgan bo‘ladi.

Bugungi kunda aholi daromadlari o‘rtasidagi farqlar va ularni barqarorlashtirishda turli siyosiy dastaklar muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i mexanizmi aholi daromadlari o‘rtasidagi tengsizlikni kamaytirishning asosiy dastaklaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi ““O‘ZBEKISTON — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.
2. Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti DUK, 2021. 630 bet.
3. Abduraxmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2019. 357-b.
4. O‘lmasov A., Vaxobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2014.
5. Muxiddinov X.S. Hudud aholisi turmush darajasini oshirish va ijtimoiy rivojlanishini modellashtirish. Monografiya. T.: “FAN”, 2009. 12 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. www.stat.uz

E- Conference Series
Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings
E- CONFERENCE SERIES